

ЛИТЕРАТУРА

1. Чудинов, А.П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации / А.П. Чудинов. – Екатеринбург, 2003. – 248 с.
2. Комаров, Е.Н. Ценностные ориентиры в заголовках французских и российских средств массовой информации: дис. канд. филол. наук: 10.02.20 / Е.Н. Комаров. – Волгоград, 2003. – 133 с.
3. Вартанова, Е.Л. Деятельность мирового сообщества в информационном обществе / Е.Л. Вартанова // Вестник РФФИ, 1999. – № 3. – С. 24.

УДК 81-112

**НЕКАТОРЫЯ СІНТАКСІЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ
ГАВОРАК ПАДЗВІННЯ НА СТАРОНКАХ “НАШАЙ НІВЫ” (1906 – 1915 ГГ.)**

канд. Філал. навук А.М. ЛАПЦЁНАК

Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры, Мінск

У артыкуле аналізуюцца сінтаксічныя асаблівасці гаворак падзвіння, зафіксаваных ў газеце “Наша Ніва”. Упор робіцца на падабенства і адрозненні паміж сінтаксічнымі асаблівасцямі гаворак Падзвіння, спецыфічнымі рысамі сучасных гаворак дадзенага рэгіёна і літаратурнай мовы.

Газета «Наша Ніва» мае неацэннае значэнне ў гісторыі беларускай мовы і культуры. Як пісаў А. Унучак, менавіта на яе старонках былі сфармуляваны асноўныя пастулаты сучаснай беларускай нацыянальнай ідэі [25, с. 172]. Менавіта на яе старонках адбывалася і станаўленне новай літаратурнай беларускай мовы на жывой народнай аснове, выпрацоўка літаратурнай нормы на розных моўных узроўнях. Мова «Нашай Нівы» – неаднародная па сваёй структуры і сваім нападзенні, бо яна адлюстроўвала розныя дыялекты. Як сцвярджала В. Лемцігова, мову газеты трэба «разглядаць як пэўны этап развіцця і інтэграцыі дыялектных сістэм» [16, с. 14]. Таму сёння магчыма вызначыць спецыфіку гаворкі жыхароў той ці іншай мясцовасці па газетных нататках, параўнаць з сучаснымі асаблівасцямі гэтай гаворкі, прасачыць гісторыю некаторых моўных з’яў, прааналізаваць ролю і месца пэўных гаворак у стварэнні нацыянальнай літаратурнай мовы.

Матэрыялы газеты, у якіх знаходзіць адлюстраванне спецыфіка падзвінскіх гаворак, прадстаўлены дзвюма групамі. Першая – матэрыялы пастаянных карэспандэнтаў газеты – выхадцаў з гэтай тэрыторыі. Сярод найбольш вядомых аўтараў газеты можна назваць Вацлава Ластоўскага і Янку Журбу, якія пісалі матэрыялы самых розных жанраў. Аднак, думаецца, што іх маўленне свядома «карэктавалася» тэндэнцыяй на выпрацоўку агульнанацыянальнай літаратурнай мовы, хоць часта ў тэкстах адзначаюцца мясцовыя рысы. Больш інфарматыўныя для нашага даследавання нататкі, прысланыя жыхарамі гарадоў, вёсак і мястэчак Падзвіння. Паводле Т. Студзенкі, газета была арыентавана на зваротную сувязь, рэалізоўвала прынцып адзінства аўтараў і аўдыторыі [22, с. 112]. Выбіраючы тэксты для аналізу мы звярталіся пераважна да рубрыкі «З усяе Беларусі», дзе і змяшчаліся нататкі мясцовых карэспандэнтаў.

Тэрыторыя Падзвіння заўсёды займала важнае палітыка-геаграфічнае палажэнне, не стаў выключэннем і нашаніўскі перыяд. Тэрытарыяльна на старонках газеты Падзвінне прадстаўляюць гарады Полацк, Дзісна, Віцебск, а таксама вёскі і мястэчкі Дзісенскага, Дрысенскага, Полацкага і Віцебскага паветаў. Паводле даследавання А. Казакевіча і А. Асадчага, якія вывучалі географічна-сацыяльныя аспекты беларускага адраджэння пачатку XX ст., цэнтрам адраджэння былі Віленскі, Вілейскі, Мінскі і Слуцкі паветы, аднак побач з цэнтрам аўтары вызначаюць і «дадатковы» пояс, куды ўключаюць Дзісенскі павет [10, с. 94]. Сапраўды, на старонках газеты вельмі багата прадстаўлена інфармацыя з гэтага рэгіёна, тэрытарыяльную прыналежнасць карэспандэнтаў можна вызначыць і па імёнах-псеўданімах: Задзісенкавіч (Zadzisienkawič), Dзіsenčuk, Гэрманавец (Гэрмановец, Hermanawiec – м.Гэрманавічы, Віленск. губ. Дзіс. пав. – сёння Шаркаўшчынскі раён Віцебскай вобл.). Пра Дзісну пісалі таксама Язэп Канапелька (Jазep Канapielka), Dubčonak, Akaličny, Ігнат (Ihnat), Баяравец (Bajaгawiec), Ф.Конт-оріч і інш. Параўн. таксама: Полацкі (Полоцкі), Полочанін; Вітэбшчанін і інш.

Падзвінне прадстаўлена дыялектамі, якія ўваходзяць у склад паўночна-усходняй групы беларускіх гаворак. Асаблівасці прыдзвінскіх гаворак адлюстраваны ў «Дыялекталагічным атласе беларускай мовы» (далей – ДАБМ), матэрыялы па дадзеных гаворках можна знайсці ў дыялектных слоўніках: у «Віцебскім

краёвым слоўніку» М. Каспяровіча, які зафіксаваў дыялектнае маўленне рэгіёна ў 20 гг. XX ст., у «Слоўніку беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча» (далей – СБГ), «Слоўніку Сенненшчыны», у дыялекталагічных запісах, зробленых у асобных раёнах і населеных пунктах. З навуковага пункту погляду асаблівасці гаворак вывучаліся пераважна на лексічным узроўні, найбольш падрабязны агляд мовазнаўчых прац зроблены ў артыкуле Л. Вардамацкага і А. Емельянава, якія прааналізавалі даследаванні па лексіцы Віцебшчыны з сярэдзіны XIX ст. па 80 гг. XX ст. [5, с.31–38].

Аднак сінтаксічныя асаблівасці гаворак застаюцца па-за ўвагай навукоўцаў. Як вядома, нацыянальная моўная спецыфіка найбольш поўна выяўляецца ў сінтаксічнай арганізацыі тэксту: з аднаго боку, у стварэнні сінтаксічных адзінак прымаюць удзел адзінкі ніжэйшых моўных узроўняў, з другога – менавіта сінтаксіс выяўляе спосабы нацыянальнага мыслення. Таму ў артыкуле намі зроблена спроба вызначыць сінтаксічныя асаблівасці гаворак Падзвіння, адлюстраваныя ў газеце, параўнаць іх са спецыфічнымі рысамі сучасных гаворак дадзенага рэгіёна і літаратурнай мовай. Аб'ектам даследавання сталі дзеяслоўныя словазлучэнні і блізкія да іх канструкцыі з аддзяслёўнымі назоўнікамі або дзеяслоўнымі формамі ў якасці галоўнага кампанента словазлучэння.

На старонках газеты шырока ўжываюцца розныя па структуры словазлучэнні, якія выражаюць аб'ектныя адносіны. Асаблівасці гаворак прыдзвінскага краю выяўляюць канструкцыі з пераходнымі дзеясловамі. У сучаснай беларускай літаратурнай мове ў такіх словазлучэннях форма вінавальнага склону супадае з формай назоўнага для неадушаўлёных назоўнікаў і формай роднага склону для адушаўлёных. Такія ж адносіны ўласцівы і паўночна-ўсходнім гаворкам [2, с. 129], такія спалучэнні адзначаюцца і на старонках газеты: *Паважваюць людзі толькі тых, хто сам сябе паважвае...* [1912, №40, с.2. Полачанін. Недалюдкі¹]; *...атправіліся [К.Шышка з сям'ёй] выбіраць бульбу* [1912, №41, с. 4]; *...цяперэшні гэрманоўскі ксёндз вучыць народ шанаваць сваю мову і звычэй беларускія* [1911, № 23, с. 301. Hermanawiec]; *Знаходзяць тут, як казалі, медзяныя абручы са званочкамі і рожнае аружжэ саржавеўшае жалезнае* [1912, №41, с. 4]; *...я лічу патрэбным нанова падняць гэтае пытаньне і паслаць дэпутата у Пецярбург* [1913, №11, с. 4]; *...календару беларускаму у Дзясёне некаторыя тутэйшыя паны зрабілі акуратны байкот...* [1912, №9, с. 3. Задзісенкавіч]; *...пачала адна паненка аднаўляць старыя абразы* [1912, №14, с. 3. Язэп Канапелька]; *...такі чыста-беларускі навет, як дзісенскі, павінен быў бы выбіраць сьведомага беларуса* [1912, №36, с. 4. Задзісенкавіч].

Аднак у карэспандэнцых адзначаюцца і залежныя неадушаўлёныя назоўнікі ў форме роднага склону, што ўласціва ў цэлым паўднёва-заходнім гаворкам. У якасці галоўнага кампанента такіх словазлучэнняў ужываюцца не толькі дзеясловы з канкрэтным значэннем, але і іншыя. Такія спалучэнні прадстаўлены даволі шырока ў газеце: *...Губэрнатар ... наставіў вурадніка, каторы будзе бараніць пожэнь і лясоў ад шкод, якія бытцым робяць акалічныя селяне...* [1911, №42, с. 541]; *Напрыклад, у Дзісенскай школе ткацтва, аткуль узялі вучыцельку ткацтва для мосарскай школы, вучаць ткаць не мейсцовых узороў, але маскоўскіх сарпінак* [1911, № 42, с. 540. Акалічны]; *Ці не баліць, што хрысьціянскія пастыры верныя слугі аўтара і прапаведнікі Хрыстовай Праўды забыліся слоў Яго ... А мы толькі слухаем гэтай брэхні і – маўчым!* [1912, №40, с. 2. Полачанін. Недалюдкі]; *Шмат знаходзіцца карыстлівых людзей, каторыя шукаюць там [у акопах] закапаных грошы* [1912, №41, с.4. Баброўшчына, Дзіс. пав.]. Цікава, што канструкцыі з родным і вінавальным могуць сустракацца ў аднаго і таго ж аўтара, і нават у адной і той жа нататцы. Паралельныя канструкцыі з вінавальным і родным склонам неадушаўлёных назоўнікаў, на думку даследчыкаў, уласцівы дадзенаму рэгіёну. Так, Г. Ціванова пісала, што ў старажытных помніках гаворкам на тэрыторыі Полаччыны ўласцівы абедзве канструкцыі: *adruści hrecha, zakladu dadzerżać, sarwau jabłyczak, datrymac zakład* [26, с. 288].

У «Віцебскім краёвым слоўніку», які найбольш прыбліжаны да «Нашай нівы» па часе, таксама адзначаны дзве канструкцыі, аднак больш пашыраны спалучэнні з вінавальным склонам. Параўн.: *Гуслік паслухаці і песнак наўчыціся* [12, с.204. Бешанковіцкі раён, далей – Беш.р.]; *налівай крышаны* [12, с.169. Беш.р.]; *нада сыр адціснуць* [12, с.16. Сенненскі раён, далей – Сен.р.]; *падай мне кляпанчык* [12, с.163. Суражскі раён², далей – Сур.р.]; *Сёньня елі галушкі* [12, с.74. Кузняцоўскі раён³, далей –

¹ Тут і далей у пашпарце ілюстрацыі намі пазначаецца год, нумар газеты і старонка, на якой зафіксавана пэўная сінтаксічная канструкцыя, пры наяўнасці – аўтар і назва твора, часам населены пункт.

² Суражскі раён у складзе Віцебскай акругі, існаваў у 1924–1960 гг. Скасаваны 20.1.1960 г., тэрыторыя перададзена Гарадоцкаму, Езрышчанскаму і Віцебскаму раёнам [23].

³ Кузняцоўскі раён у складзе Віцебскай акругі, існаваў у 1924–1927 гг. Скасаваны 26.3.1927 г., тэрыторыя перададзена Віцебскаму раёну [14].

МОВАЗНАЎСТВА І ДЫЯЛЕКТАЛОГІЯ

Куз.р.]; *напрасі ў яго гамлячку...* [12, с.75. Сіроцінскі раён⁴, далей – Сір.р.]; *Неаткуль мне ўзяць грошы* [12, с.205. Куз.р.].

Аднак, у ДАБМ на тэрыторыі Падзвіння прадстаўлена канструкцыя з вінавальным склонам, а спалучэнні з родным адзначаюцца толькі ў некаторых населеных пунктах на захад ад Полацкага раёна і на захадзе Браслаўшчыны [7, карта 211]. Такія спалучэнні могуць быць ужыты з пэўным сэнсам (напрыклад, *дай нажа* – на кароткі час [8, с. 756]), або пры абзначэнні часткі прадмета [8, с. 756]. Параўн. у «Віцебскім краёвым слоўніку»: *пакаштуй нашай травы* [12, с. 223. Сен.р.].

Таксама ў форме роднага склону ўжываюцца залежныя кампаненты пры дзеясловах *вучыць/вучыцца* і вытворных ад іх. У сучаснай літаратурнай мове пры абзначэнні працэсу засвойвання, набывання або перадачы каму-небудзь ведаў, навыкаў пасля дадзеных дзеясловаў ужываюцца назоўнікі і займеннікі ў давальным склоне [1, с.61], але такія канструкцыі ў газеце ў цэлым практычна не адзначаюцца. У нататках з Падзвіння прадстаўлены толькі словазлучэнні з родным склонам без прыназоўніка: *...Запісываць у падданство сыноў папоўскіх, калі яны да 15 гадоў не навучацца якой спецыяльнасці* [1910, №21, с. 328. Власт. Кароткая гісторыя Беларусі...]; *Калі пачынаюць дзеці хадзіць у школу і вучыцца там граматы...* [1911, №30, с. 379. В.Л. Як паступаць, каб дзеці вырасшы шанавалі сваіх бацькоў і былі ім апорай на старасць]; *Мала ешчэ гэтаго, падняўся гоман, што тых супольнікоў у супольцы вучаць нейкай панскай многапольнай гаспадаркі, а тут здаўна прывыклі да трох польнай гаспадаркі...* [1912, №7, с. 3. Рэфарматар]; *...яны [дзеці] кончыўшы школу не развіваюцца ні душой ні розумам а толькі навучаюцца механікі чытанья...* [1914, №4, с. 3]; *Ці ж не баліць душа сьведомаму беларусу, што дзяцей нашых ня вучаць роднай мовы у школах?* [1912, №40, с. 2. Полачанін. Недалюдкі].

Канструкцыя з родным склонам дамінуе на старонках «Нашай Нівы», яна адзначаецца ў нататках, прысланых практычна з ўсёй тэрыторыі Беларусі, прадстаўленай у газеце. С. Важнік адносіць дадзенае спалучэнне да сінтаксічных архаізмаў – раней актыўна ўжывальных канструкцый, якія ў працэсе развіцця літаратурнай мовы былі выцеснены з ужытку іншымі канструкцыямі, але, тым не менш, захаваліся ў прэчэдэнтных тэкстах [4, с. 34]. Паводле яго даследаванняў, такая мадэль адзначаецца ў «Мужыцкай праўдзе» і характарызуе ідыястыль К. Каліноўскага [3, с. 344].

Аднак у навуковай літаратуры няма сведчанняў пра ўжыванне ў беларускай мове дадзеных словазлучэнняў з родным склонам. Так, у Я. Карскага адзначаюцца толькі спалучэнні з давальным склонам: *ты ж бацько вуча худому; научить розуму; научить лихому* [11, с.404]. У манаграфіі Я. Лёсіка «Сынтас» пры дадзеных дзеясловах таксама адзначаецца толькі давальны склон: *Ці-ж маці вучыць благому? Навучыць розуму, наравіць лихому, вучыцца мове* [15, с.191].

Канструкцыя з родным склонам адзначаецца толькі ў падручніку «Формальны сынтас», які адлюстроўвае беларускую мову канца 20 гг. XX ст., аднак толькі ў ілюстрацыях [27, с.86]. Варта адзначыць, што ў якасці прыкладаў у падручніку прыводзяцца спалучэнні, створаныя аўтарамі, і ілюстрацыі з мастацкай літаратуры. Таму на наяўнасць такіх канструкцый паўплывала, відаць, іх функцыянаванне ў тагачасным маўленні. Параўн. у «Віцебскім краёвым слоўніку»: *Гуслік паслухаці і песенак наўчыціся* [12, с.204. Беш.р.]. Дадае спалучэнне з'яўляецца нарматыўным у сучаснай польскай мове [13, с.294], аднак наўрад ці дадзеная канструкцыя ўжываецца пад яе ўплывам. Па-першае, спалучэнне распаўсюджана на дастаткова вялікай тэрыторыі і выкарыстоўваецца рознымі па тэрытарыяльнай прыналежнасці, сацыяльным стане і адукацыі людзьмі. Па-другое, газета мела ярка выражаны накірунак на выпрацоўку агульнанацыянальнай мовы, пра што сведчаць шматлікія артыкулы ў газеце.

Такім чынам, у адзначаных на старонках газеты спалучэннях з пераходнымі дзеясловамі залежны кампанент мае форму роднага і вінавальнага склону, што стасуецца з асаблівасцямі сучасных гаворак Падзвіння і адлюстроўвае гістарычную моўную традыцыю дадзенага рэгіёна. Аднак спалучэнні з дзеясловамі *вучыць / вучыцца* і вытворнымі ўжываюцца ў абсалютнай большасці з родным склонам, што не знаходзіць пэўнага вытлумачэння ў дыялектных крыніцах.

Адметнасці назіраюцца і пры выкарыстанні іншых словазлучэнняў. У сучаснай літаратурнай мове словазлучэнні з дзеясловамі *адракацца / адрачыся* ўжываюцца з прыназоўнікам *ад* і без прыназоўніка [1, с. 26; 24, 1, с. 173]. У газеце прадстаўлена толькі беспрыназоўнікавая канструкцыя ў маўленні толькі аднаго аўтара, таму не можам зрабіць пэўных абагульненняў. Параўн.: *Але цяжка бачыць і чуць, як нашы прыродныя беларусы адрэкаюцца роднаго... Стыдна ўсім тым інтэлігентам,*

⁴ Сіроцінскі раён у складзе Віцебскай акругі БССР, існаваў у 1924–1961 гг. У лістападзе 1961 г. перайменаваны ў Шумілінскі раён [19].

што адсунуліся ад народу, адракліся сваей бацькаўшчыны... [1913, №3, с. 3. Чівекатнок. Дзісна]. Параўн. у «Віцебскім краёвым слоўніку»: *Я ад яго даўно адраклася* [12, с. 15. Куз.р.].

Словазлучэнні з дзеясловам *балець* у беларускіх гаворках прадстаўлены дзвюма канструкцыямі: *балець у каго* і *балець каму*. Паводле ДАБМ, на тэрыторыі ўсходняй Віцебшчыны ўжываецца пераважна канструкцыя *балець у мяне*, а на захадзе – *мне балець* [7, карта 223]. У газеце прадстаўлена спалучэнне з давальным склонам толькі ў адным тэксце «Недалюдкі» Полачаніна, таму таксама няма магчымасці зрабіць нейкія высновы ці абагульненні. Параўн.: *А ці-ж нам не балець, што мова наша ў загоне, што не маем ніякіх правоў грамадскіх на сваей зямлі? ... Ці ж не балець душа сьведомаму беларусу, што дзяцей нашых ня вучаць роднай мовы у школах?* [1912, №40, с. 2. Полачанін. Недалюдкі].

Пры абазначэнні прафесіі, роду дзейнасці, занятку, пасады, якую мае асоба або абіраецца ці прызначаецца пры дзеясловах *быць, служыць, выбіраць* і пад. залежны кампанент у літаратурнай мове мае форму творнага склону без прыназоўніка. Такія спалучэнні адзначаюцца на старонках газеты, у тым ліку ў нататках карэспандэнтаў з Падзвіння: *З усяго відаць было, што яму [святшчэніку] дужа хацелася быць упоўнаможэным ад селян...* [1912, №41, с.3. Пагашчанін. Пагост, Дзісенск. пав.]. Згодна з гістарычнымі даследаваннямі, творны склон у такіх спалучэннях змяніў другі вінавальны склон [9, с. 259]. У «Віцебскім краёвым слоўніку» таксама адзначаны канструкцыі з творным склонам: *Усё яшчэ дзякам служыць* [12, с. 142. Сен.р.]; *Ганка павадыром у сьляпога Ёвана* [12, с. 213. Віцебскі раён]. Аднак параўн.: *Адчайны стаў чалавек* [12, с. 16. Чашніцкі раён].

Адзначаюцца на старонках газеты і сінанімічныя канструкцыі з прыназоўнікам за і залежным кампанентам у вінавальным склоне: *Старэнькая бабуля Аксана, што калісь маладой будучы была за няньку у пана Сакалоўскаго, выйшла на двор і села на прызбі* [1912, №22, с.2. Янук Журба. Прыгонная душа]; *У Двінску ноччу трое маладых людзей, перэадзеўшыся за паліцэйскіх, убіліся у кватэру абыватэля Варонка...* [1913, №7, с. 3]. Такія канструкцыі Я. Лёсік называе спалучэннямі з прыкладным прэдыкатыўным, дзе форма з прыназоўнікам за таксама ўтварылася з другога вінавальнага «калі будзе змена ў стане прадмета – у назоўніках іменных заўсёды, а ў прыметніках – у пераважнай большасці» [15, с. 148].

Выразнай асаблівасцю беларускага сінтаксісу з'яўляюцца канструкцыі з дзеясловамі *смяяцца, жартаваць, кпіць, здэкавацца* і пад., якія ў літаратурнай мове кіруюць родным склонам з прыназоўнікам з. Паводле дадзеных ДАБМ, у беларускіх гаворках адзначаюцца тры канструкцыі пры выражэнні такога значэння: *з яго смяюцца, каля яго смяюцца, над ім смяюцца* [7, карта 224]. Усе тры спалучэнні адзначаюцца і на тэрыторыі сучаснага Падзвіння, прычым яны могуць раўнапраўна ўжывацца і ў адным населеным пункце [8, с. 772]. На тэрыторыі Віцебскага раёна пераважае канструкцыя *каля яго смяюцца*, на ўсходзе Полаччыны адзначаюцца 2 канструкцыі – *з яго* і *каля яго*. Толькі ў асобных месцах прадстаўлены паралельна словазлучэнні *смяяцца над ім*. Такім чынам, на ўсёй прыдзвінскай тэрыторыі пераважае канструкцыя *каля яго*, і далей на захад Віцебскай вобласці яна саступае па ўжывальнасці спалучэнню *з яго* [7, карта 224]. Параўн. таксама ў СБГ: *Здэкавалася з яе* [21, 2, с. 299. Лісна В.Дзвін.]; *Усе людзі з цябе смяюцца* [21, 2, с. 176. Ахрэмаўцы Брасл.].

У тэкстах «Нашай Нівы» зафіксавана толькі канструкцыя з прыназоўнікам з, што можна вытлумачыць тэрытарыяльна: прадстаўлены пераважна нататкі карэспандэнтаў з Дзісеншчыны, на тэрыторыі якой канкуруюць спалучэнні з прыназоўнікам з і прыназоўнікам *каля*: *Ткацкіе школы, як і кожная рэмесленая школа, вельмі патрэбны для нашага краю, і з гэтаго мы можэм толькі цешыцца* [1911, № 42, с. 540. Акаліцны. Мосар, Віл.губ. Дзісен. п.]; *Адно толькі маемо тут пацеху с таго, што цяперэшні гэрmanoўскі ксёндз вучыць народ шанаваць сваю мову і звычаі беларускіе* [1911, №23, с. 301. Нерманавіес]; *...а таго ня ведаюць [людзі «шляхтуючыя»], што разумны чалавек будзе толькі смяяцца з іх...* [1911, №28 – 29, с. 366. В.С. Дзісна]; *Сын, выйшоўшы «ў людзі», не адважыцца з бацькам гаварыць чужой мовай і ня будзе смяяцца з мужыцкай мовы...* [1911, №30, с. 380. В.Л. Як паступаць,...]. Але спалучэнні з прыназоўнікам *каля* намі не зафіксаваны.

У «Віцебскім краёвым слоўніку» засведчаны канструкцыі з усімі трыма прыназоўнікамі: *Ён заўсёды нада мной кпіць* [12, с. 165. Сен.р.]; *Што ты кпіш нада мной?* [12, с. 165. Сен.р.]; *ня кпі каля яго* [12, с. 165. Сен.р.]; *Цешыцца гаспадар з добрага збожжжа* [12, с. 335. Сен.р.]. Паводле СБГ, спалучэнні з прыназоўнікам *каля* і аб'ектнымі адносінамі ўласцівы не толькі гаворкам Падзвіння, але і больш шырокай тэрыторыі: у ілюстрацыях адзначаны Краслаўскі раён (тэрыторыя сучаснай Латвіі), Тракаўскі (тэрыторыя сучаснай Літвы), Навагрудскі, Пружанскі раёны [21, 2, с. 385]. Адзначаюцца спалучэнні з прыназоўнікам *каля* і сучаснымі даследчыкамі на тэрыторыі Віцебшчыны: *Смяюцца ўсе кала яго, здумляйць абы-што* [18, с. 49].

МОВАЗНАЎСТВА І ДЫЯЛЕКТАЛОГІЯ

У матэрыялах газеты словазлучэнні дадзеных дзеясловаў з прыназоўнікам *каля* не адзначаюцца, аднак гэты прыназоўнік дастаткова часта выкарыстоўваецца ў спалучэннях з іншымі дзеясловамі і назоўнікамі пры выражэнні азначальных адносін: *С прыходам вясны варта было-б нашай гарадзкой управе скончыць **работу каля пасадкі** новага бульвару...* [1911, №7, с.108. Задзісенкавіч]; *У нашых ваколіцах за зіму нішто **зараблялі людзі каля лесу**, хоць ўжо лясы і зьяліся* [1912, №12 – 13, с. 4. Баяравец]; *Апошнімі часамі шмат людзей **выежджае у Амерыку і на Амур на земляныя работы каля чугункі*** [1913, №13, с. 4. Вітэбск].

Своеасаблівасці на сінтаксічным узроўні выяўляюць і дзеясловы маўлення. Пры выражэнні аб'ектных адносін пры дзеясловах *гаварыць, расказаць* і пад. у літаратурнай мове выкарыстоўваецца вінавальны склон з прыназоўнікам *пра* і месны склон з прыназоўнікам *аб* [1, с. 66; с.217]. У матэрыялах газеты, напісаных карэспандэнтамі з Падзвіння, найбольш часта ўжываецца канструкцыя з прыназоўнікам *аб*: *Вы хочэце, каб я **расказала вам аб прыгоне*** [1912, №22, с. 2. Янук Журба. Прыгонная душа]; *Гаворуць тут **аб Амерыцы, як аб залатым дне...*** [1913, №5, с. 3. Вітэбск]; *А пара **падумаць аб гэтым*** [1912, №35, с. 4. Задзісенкавіч]; *...Але ніхто ня хочэ **падумаць аб тым**, каб палепшыць сваё палажэньне, развіць сваю душу, працаваць дзеля карысці ўсяго грамадзянства* [1912, №34, с. 4. Бэрнась Скрыпка. Дзісна]; *Зразумейця, што **гэта аб Вас** [інтэлігенцыя] **казаў Добры Вучыцель...*** [1912, №29, с. 2. Юры Верэшчака]; *Калі **пачаць гаварыць аб беларускім руху і аб беларусах**, то за звычай «палякі» кажучь, што беларусы гэта толькі сяляне, а шляхта у нас польская...* [1912, №33, с. 4. Задзісенкавіч]; – ***Аб чым** гэта так **думаеш** крэпка? – пытаю яго, бо дужа зацікавіўся* [1913, №43, с. 3. Пятрок з Вярхоўя].

Спалучэнні з прыназоўнікам *аб* адзначаюцца і з іншымі дзеясловамі і семантычна блізкамі назоўнікамі ў тэкстах газеты: *Мейсцовыя грамадзянскія дзеяцелі, прызнаўшы, што край ня можэ правільна развівацца без універсітэту, настанавілі дабівацца універсітэту праз Гас. Думу і **устройлі аб гэтым** колькі сабраньнёў* [1913, №19, с. 4. Вітэбск]; *«Лепельскі Вестнік» **наведамляе** сваіх чытачоў і **аб навінах з беларускага руху*** [1911, №51 – 52, с. 678. Я. Журба. Лепель.]; *Пишу, хоць спозьненую, **вестку аб пажары Полацка...*** [1912, №33, с. 4. Полацк]; *Ниводзін з іх [дактароў] не пакінуў на сабе нікай **запіскі аб прычынах самагубства*** [1915, №15, с. 3. Дзвінск]. Залежны кампанент у такіх словазлучэннях мае форму меснага склону.

Спалучэнні з прыназоўнікам *пра* ў газэце – адзінкавыя. Так, напрыклад, адзначаецца ў вершы «Мая песня» Янкі Журбы: *Зусім, здаецца, нікне горэ, Як толькі песьню **запяю Пра сьветлы край, пра сонцэ, зоры; Спакой ідзе ў душу маю*** [1915, №9, с. 2].

У картатэцы мовы «Нашай нівы» зафіксавана колькасная перавага прыназоўніка *аб* над прыназоўнікам *пра*: адзначаны 174 прыклады-ілюстрацыі з *аб* і толькі 18 – з прыназоўнікам *пра*.

У «Віцебскім краёвым слоўніку» таксама адзначаны два спалучэнні: *Пра гэта **тлумяць** ужо ў кожнай хаце* [12, с. 309. Сур.р.]; *Я хачу ў яго **даведацца аб етым*** [12, с. 90. Куз.р.] і інш. Сёння ў гаворках Падзвіння канструкцыя з прыназоўнікам *пра* шырока ўжываецца, паводле дыялектных матэрыялаў. Параўн.: *У мяне ў галаве **пярэкайціца, як уздумаю пра мужыка*** [17, с. 51]; *Уроілася нешта мне – усё **пра сына** думаю...* [18, с. 47]; *А мы як маладыя былі, дык нам не было чаго паесць, а **пра адзежыну і гаварыць не прыходзілася*** [6, с.188]; *Хачу **расказаць пра вайну*** [6, с. 190].

Калі спалучэнні з дзеясловамі *гаварыць, сказаць* і інш. рэалізуюць акалічнасныя адносіны, то яны прадстаўлены некалькімі сінанімічнымі словазлучэннямі.

Як і ў сучаснай літаратурнай мове, адзначаюцца спалучэнні з прыслоўямі, ўтворанымі ад назвы мовы ў форме давальнага склону з прыназоўнікам *на*: *Дагэтуль у нас былі ксяндзы, каторыя умелі **гаварыць на нашаму**,...* [1911, № 47 – 48, с. 620. Празарокі, Віленскай губ. Дзіс. пав.]; *Напрыклад, адна тутэйшая шляхцянка, з дорага купленым шляхоцтвам, любіла **гаварыць на “польску”** і маліцца с кніжкі у касьцелі...* [1912, №33, с. 4. Задзісенкавіч]. Асобнае напісанне прыназоўніка *на* засведчыла працэс станаўлення арфаграфічнай нормы на старонках газеты.

Дастаткова шырока ўжываюцца словазлучэнні, дзе залежны кампанент – слова *мова* ў месным склоне з прыназоўнікам *у* і залежным прыметнікам. У якасці галоўнага кампанента адзначаюцца не толькі дзеясловы маўлення, але і іншыя з блізім значэннем, а таксама аддзеяслоўныя назоўнікі. Параўн.: *У школах дзіці **вучаць у чужой мове...** Калі пачынаюць дзеці хадзіць у школу і вучыцца там граматы, то бацькі павінны **пастарацца, каб у хаці былі кніжкі ў роднай беларускай мове...*** [1911, №30, с. 379 – 380. В.Л. Як паступаць...]; *А мы, хаця нам канешне патрэбна **гэта навука ў нашай роднай мове**, маўчым і ні маем сьмеласьці дабівацца **свайго*** [1911, № 7, с. 109. Гэрмановічы]. Такія спалучэнні адзначаюцца вельмі часта на старонках газеты ў розныя часы, нават у 1920 г., калі газета аднавіла сваю дзейнасць і з дру-

ку выйшла ўсяго 9 нумароў. Можна сказаць, што спалучэнні з месным склонам і прыназоўнікам у прыментальных дзеясловах з'яўляюцца спецыфічнай рысай беларускай мовы пачатку ХХ ст. на ўсёй этнічнай тэрыторыі Беларусі.

Адзначаюцца тэксты, дзе выкарыстаны абедзве канструкцыі: *Адну толькі маємо тут пацеху с таго, што цяперэіні гэрmanoўскі ксёндз вучыць народ шанаваць сваю мову і звычаі беларускіе, а казанья кажэ для беларусоў у іх роднай беларускай мове і хоць яму цяжка гаварыць на беларуску, але стараецца і за гэта старанья вялікае яму дзякуй* [1911, № 23, с. 301. Негманавіч].

У якасці сінанімічных фіксуюцца адзінкавыя прыклады з прыназоўнікам на і назоўнікам у месным склоне: *Дзеці у мяне вучацца ахвотна; усё што можна стараюся тлумачыць на іх роднай мове...* [1914, №4, с. 3] і з залежным кампанентам у творным склоне: *Сын, выйшоўшы «ў людзі», не адважыцца з бацькам гаварыць чужою мовай...* [1911, №30, с. 380. В.Л. Як паступаць,..].

Такім чынам, дзеясловы маўлення ў газеце таксама выяўляюць шырокую сінанімію пры выражэнні розных адносін, што знаходзіць адлюстраванне і ў сучасных гаворках на тэрыторыі Падзвіння.

Пры абазначэнні напрамку руху ў сучасных дыялектах выкарыстоўваюцца 2 канструкцыі: *да+ родны склон і к+ давальны склон*. Паводле ДАБМ на тэрыторыі ўсходняй Віцебшчыны пераважае канструкцыя з прыназоўнікам *к*, і далей на захад яна паступова змяняецца спалучэннем з прыназоўнікам *да* [7, карта 217]. Аднак у тэкстах газеты прыклады з прыназоўнікам *к* прадстаўлены адзінкава. Напрыклад, у нататцы карэспандэнта з-пад Бешанковіч «Наш цёмны куток»: *...у сьвята ходзюць [гаспадары] на заробаткі к тутэйшаму пану* [1913, №46, с. 3. Птушка з балота]. Пераважае па колькасці канструкцыя з прыназоўнікам *да*: *Дагэтуль у нас былі ксяндзы, каторыя умелі гаварыць на нашаму, цяпер-жэ прыслалі да нас ксендза літвіна...* [1911, № 47 – 48, с. 620. Празарокі, Віленскай губ. Дзіс. пав.]; *Прывязлі тады да дзяцей немку* [1912, №22, с. 2. Янук Журба. Прыгонная душа]; *Калі прыгледзіцца да жыцця нашай вёскі...* [1913, №31, с. 2. Задзісенкавіч]; *Граніца з Літвой ня срогая і адтуль да нас дастаўляецца многа солі і іншых тавараў* [1920, №6, с. 4]. Крыніцы дадзеных ілюстрацый – Дзісенскі павет, заходняя Віцебшчына, дзе і сёння пашырана гэта канструкцыя.

У «Віцебскім краёвым слоўніку» таксама адзначаюцца дзве канструкцыі: *Мар'я бярэць к сабе ў прымы Ягора* [12, с. 42. Куз.р.]; *Пойдзеш да ганчара за гарнушкамі* [12, с. 75. Сен.р.]. Паралелізм дадзеных спалучэнняў уласцівы даволі шырокай тэрыторыі. Паводле даследавання М. Янковяка, які вывучаў беларускія гаворкі ў Краслаўскім раёне сучаснай Латвіі, там таксама адзначана выкарыстанне двух спалучэнняў «як у маўленні аўтахтонных беларусаў, так і прыезджых асобаў» [29, с. 171].

У словазлучэннях са значэннем мэты намі адзначана канструкцыя *ехаць на ваду*: *У сяле што гадзіну чуваць гром, то грывяць парожніе дзежкі, – селяне едуць на ваду у вазёры і крыніцы* [1914, №27, с.4. Шчырый. Воласць Мілоўшчына, Полацк. пав.]. Аднак, згодна з матэрыяламі ДАБМ, на ўсёй тэрыторыі Падзвіння пашырана канструкцыя *за вадой* [7, карта 214]. Адсутнасць матэрыялаў не дае магчымасці зрабіць пэўныя высновы аб распаўсюджанасці дадзенага спалучэння. Параўн. таксама ў «Віцебскім краёвым слоўніку: *Папрасі ў яго гамлячку з'ездзіць за бульбай* [12, с. 75. Сір.р.]; *Пойдзеш да ганчара за гарнушкамі* [12, с. 75. Сен.р.]; *Едзь за жардзём, нада баркан гарадзіць* [12, с. 106. Сен.р.].

Адзінкавы прыклад з дзеясловам *хварэць* рэалізуецца ў спалучэнні з прыназоўнікам на і вінавальным склонам: *Вітэбскую губэрню прызналі небеспечнай па халеры: ужо 18 душ ляжыць у бальніцы хворых на гэту хваробу, а двое дык памерлі* [1912, №30, с. 4. Вітэбск]. Такія словазлучэнні не характэрныя для дадзенага рэгіёна. Паводле даследчыкаў, гаворкам паўночна-ўсходніх раёнаў Беларусі і асобным паўднёвым гаворкам уласцівы словазлучэнні *хварэць + Т. скл.*, а ў астатніх гаворках ужываюцца дзве канструкцыі: *хварэць + Т. скл.* і *хварэць + на + В. скл.* [2, с. 131].

Асаблівасцю падзвінскіх гаворак на старонках «Нашай Нівы» з'яўляецца шырокае выкарыстанне прыназоўніка *дзея* з прычынным значэннем, семантычна тоесным прыназоўніку *з-за*: *А цяпер прарочаць, што Гэрманавічы разрастуцца, а гэта дзея таго, што завялі што тыдзень тарговы дзень* [1911, №13, с. 189]; *Ведама, як туга прыходзюць у вучылішча вучні, бо іх бацькі не пускаюць, дзея гэтаго ледзь ня сільлю збіраеш іх вучыцца* [1913, №46, с. 3. Птушка з балота. Наш цёмны куток]; *Беда толькі у тым, што на ўсіх без мала селянскіх кружках і суполках кірунак знаходзіцца у руках інтэлігенцыі не беларускай і дзея гэтаго часта густа у кружках робіцца ня чыста эканомічная і грамадзянская работа, а праводзіцца абрусцельная палітыка* [1914, №18, с. 4. Вітэбшчанін]; *Дзея таго, што вёска Шмакова, як і большая часць вёсак заселеных стараверамі, даўно была шырока вядома п'янтствам, буянствам, разбоямі ды зладзействамі, то ў гэтай вёсцы зрабілі обыск, каторый даў нечэканыя рэзультаты* [1913, №8, с. 3]; *Balšawiki u nas byli nia doŭha, i dziela hetaha miajscowaśe nia tak zniśčana, jak heta haworać pra druhija miescy* [1920, №6, с. 4]. Тэрытарыяльна прыназоўнік адзначаецца на ўсёй тэрыторыі Падзвіння.

МОВАЗНАЎСТВА І ДЫЯЛЕКТАЛОГІЯ

У нарматыўных крыніцах пазначаецца, што прыназоўнік *дзея* з прычыннымі адносінамі устарэлы [24, 2, с. 167; 28, с. 22]. Аднак, на наш погляд, у літаратурнай мове яго варта разглядаць як тэрытарыяльна абмежаваны, хоць ужыванне прыназоўніка *дзея* са значэннем прычыны ўласціва дастаткова шырокай тэрыторыі Беларусі: ён адзначаецца ў СБГ, у прыкладах пазначаны Пастаўскі, Віленскі Гродзенскі, Лагойскі раёны [21, 2, с. 42].

У газеце прадстаўлена не толькі прычыннае, але і мэтавае значэнне прыназоўніка, семантычна тоеснага прыназоўніку *для*. Параўн.: *...Але ніхто ня хочэ падумаць аб тым, каб палешыць сваё палажэньне, развіць сваю душу, працаваць дзеля карысьці ўсяго грамадзянства* [1912, №34, с. 4. Бэрнась Скрыпка. Дзісна]; *Хваля перэсяленьня у чужыя старонкі дзеля лепшага жыцьця і заробку зачпіла і нашых беларусоў* [1911, №16 – 17, с. 238]. Такое ўжыванне стасуецца і з сучаснай літаратурнай нормай.

У «Нашай Ніве» адзначаецца некалькі сінтаксічных канструкцый для выражэння часовых значэнняў. У газетных нататках выкарыстоўваюцца спалучэнні з вінавальным склонам і прыназоўнікам *у*, якія можна кваліфікаваць як пераходныя выпадкі паміж словазлучэннямі і прыслоўямі: *Стаіць такая жара, што ліст у садах на дрэвах асыпаецца, як у восень...* [1914, №27, с. 4. Шчырый. Воласць Мілоўшчына, Полацк. пав.]; *Стараньнем п. Івашэўскіх у восень мінуўшаго (1911) гаду былі аткрыты малочныя і вэтэрынарныя курсы для ўсіх, хто толькі мог і хацеў карыстаць* [1912, №4, с. 3. В.Ха-нок. Ухвішчэ, Вітэбск. губ. Лепельскага пав.]; *У летку у будні цэлай грамадой шчыра працуюць яны [гаспадары] на сваіх вузенькіх палосках, а у свята ходзяць на зароботкі к тутэйшаму пану ... Цяпер жэ, у восень, калі ўсё ўжо с палёў прыбралі, дык вось у свята атдыхаюць усе* [1913, №46, с. 3. Птушка з балота. Наш цёмны куток].

Выкарыстоўваюцца таксама канструкцыі з месным склонам і прыназоўнікам *у*, адметнасцю такіх канструкцый з'яўляецца залежны прыметнік або займеннік у межах спалучэння: *Восеньню у гэтым гаду у Вітэбску аткрыецца выстаўка хатніх вырабоў і народнага штуркарства літоўска-беларускіх губэрній* [1913, №31, с. 3]; *У прошлым месяцы адзін гаспадар так уніўся, што ідучы чыгункай зваліўся з аткоса...* [1911, №47 – 48, с. 620. Празарокі, Віленскай губ. Дзіс. пав.]; *Вясной у гэтым гаду паявіліся ў наветках Двінскім, Новаалександраўскім і ў другіх наветках вітэбск. губ. агенты ад нейкаго падрадчыка...* [1914, №24, с.4].

На старонках «Нашай Нівы» адзначаюцца і сінанімічныя ім спалучэнні з залежным назоўнікам у творным склоне: *Нібывалая заліва здарылася гэтымі днямі у Двінску* [1913, №29, с. 4]; *Апошнімі часамі у Вітэбшчыне пачынаюць шпарка разрастацца сельска-гаспадарскія хаўрусы, кружкі і суполкі* [1914, №18, с. 4. Вітэбшчанін]. Паводле дыялекталагічных крыніц, такія словазлучэнні характэрны толькі для асобных пунктаў на тэрыторыі сярэднебеларускіх гаворак [2, с. 130]. Адным прыкладам прадстаўлена словазлучэнне з родным склонам: *Гэтай восені у Вітэбску аткрылося акцыйнае таварыства гандлю лёнам і вырабамі з лёну* [1913, №43, с. 3]. Паводле сучасных дадзеных, такія канструкцыі адзначаюцца ў гаворках паўднёва-заходняга дыялекту, у асобных гаворках у цэнтры Беларусі [7, карта 219]. Аб прычынах ужывання такіх канструкцый на тэрыторыі Падзвіння цяжка зрабіць пэўныя высновы.

У матэрыялах газеты адзначаны таксама некаторыя адметныя сінтаксічныя канструкцыі, прадстаўленыя адзінкавымі прыкладамі. Так, дзеяслоў *наведамляць*, які ў сучаснай літаратурнай мове кіруе пераважна давальным склонам, у якасці залежнага кампанента мае назоўнік у вінавальным склоне: *«Лепельскі Вестнік» наведамляе сваіх чытачоў і аб навінах з беларускага руху* [1911, №51 – 52, с. 678. Я.Журба. Лепель].

Своеасабліваць на лексічным і сінтаксічным узроўні выяўляе дзеяслоў *карыстаць*, які не ўласцівы сучаснай беларускай літаратурнай мове – у «Слоўніку беларускай мовы» ён мае памету *разм.* [20, с. 332], адсутнічае ў «Тлумачальным слоўніку беларускай мовы» і фіксуецца дыялектнымі слоўнікамі са значэннем 'карыстацца' [21, 2, с. 427]. Дзеяслоў *карыстаць* і вытворныя ад яго формы кіруюць назоўнікам у родным склоне з прыназоўнікам *з*: *Дзеля таго, што з гімназіі у Дзісьне будуць карыстаць такжэ жыхары суседніх наветоў вітэбскай губэрні як: лепельскі, полацкі, дрысенскі, дык ахвяры павінны паступаць і адтуль* [1913, №11, с. 3. Гімназія у Дзісьне].

Звычайна дзеяслоў *вывучыцца* не мае залежных кампанентаў. У газеце ён кіруе спалучэннем *на памяць*, як і дзеяслоў *вывучыць*: *Дзеці у мяне вучацца ахвотна; усё што можна стараюся тлумачыць на іх роднай мове., чытаю ім беларускія кніжкі і яны заўсёды ждуць не цяплява «Нашай Нівы», ці ня будзе там такіх вершоў каб можна было ім вывучыцца на памяць* [1914, №4, с.3]. Падобная канструкцыя адзначаецца ў нататках, напісаных прадстаўнікамі іншых беларускіх гаворак (напрыклад, М. Арол – псеўданім С.Пяцельскага, выхадца з Беласточчыны).

Праведзены аналіз паказаў, што на старонках газеты «Наша Ніва» зафіксаваны сінтаксічныя канструкцыі, ўласцівыя і сёння дадзеным гаворкам. Шматлікія спалучэнні пры выражэнні тоеснай

семантыкі маюць розную форму выражэння: спалучэнні з прамым дапаўненнем, з дзеясловамі *быць, служыць, працаваць* і пад., з дзеясловамі руху пры абазначэнні мэты, з дзеясловамі маўлення з аб'ектным значэннем, словазлучэнні са значэннем часу і інш. Такая сінанімія адзначаецца ў гістарычных і дыялекталагічных крыніцах, прысвечаных даследаванню гаворак Падзвіння. У нататках, прысланых карэспандэнтамі з Падзвіння, адзначаюцца таксама рысы, уласцівыя на дадзеным этапе іншым гаворкам: спалучэнні з галоўным дзеясловам *хварэць*, канструкцыі з часавым значэннем з залежным кампанентам ў творным і родным склоне. Акрамя таго, адзначаюцца адзінкавыя канструкцыі, зафіксаваныя на дадзенай тэрыторыі і не атрымаўшыя яшчэ навуковай інтэрпрэтацыі.

ЛІТАРАТУРА

1. Арашонкава, Г.У. Кіраванне ў беларускай і рускай мовах. Слоўнік-даведнік / Г.У. Арашонкава, В.П. Лемцюгова. – Мінск: Выш. шк., 1991. – 303 с.
2. Блінава, Э. Беларуская дыялекталогія: вучэб. дап. для філал. фак. вну / Э. Блінава, Е. Мяцельская. – 2-е выд., дапрац. і дап. – Мінск: Выш. шк., 1980. – 304 с.
3. Важнік, С.А. Аб так званых «сінтаксічных паланізмах» у «Мужыцкай праўдзе» і «Пісьмах з-пад шыбеніцы» Кастуся Каліноўскага // Паланістыка 2012 / пад рэд. А. Кіклевіча, С. Важніка. – Мінск: Медысонт, 2013. – С. 337 – 349.
4. Важнік, С.А. Нацыянальная сінтаксічная ідыяматыка: ад унутрымоўнай спецыфікі да міжмоўных адрозненняў // Веснік БДУ. – Сер.4. – 2011. – №1. – С.31 – 36.
5. Вардамацкі, Л.М. З гісторыі апісання і вывучэння лексікі Віцебшчыны / Л.М. Вардамацкі, А.С. Емельянаў // Беларуская мова / рэдкал.: У.В. Анічэнка і інш. – Вып.10. – Мінск, 1982. – С.31 – 38.
6. Грачыха, Т.А. Тэксты з гаворак Віцебскага і Лёзненскага раёнаў. // Беларуская дыялекталогія. Матэрыялы і даследаванні: зб. навук. артыкулаў / НАН Беларусі; Ін-т мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы. – Вып.2. – Мінск: Беларус. навука, 2012. – С.186 – 192.
7. Дыялекталагічны атлас беларускай мовы / пад рэд. Р.І. Аванесавы, К.К. Крапівы, Ю.Ф. Мацкевіч. – Мінск, 1963.
8. Дыялекталагічны атлас беларускай мовы. Уступныя артыкулы. Даведчыныя матэрыялы і каментарыі да карт / пад рэд. Р.І. Аванесавы, К.К. Крапівы, Ю.Ф. Мацкевіч. – Мінск, 1963. – 970 с.
9. Зіманскі, В.Э. Словазлучэнне ў помніках беларускай дзелавай пісьменнасці к. XIII – п. XVI ст. / В.Э. Зіманскі // Дыялекталогія і гісторыя беларускай мовы: матэрыялы Міжнар. навук. канф., Мінск, 15–16 красав. 2008 г. / Ін-т мовы і літаратуры НАН Беларусі. – Мінск, 2008. – С. 257 – 260.
10. Казакевіч, А. Пачаць пісаць па-беларуску. Рэгіянальны і сацыяльны склад беларускага адраджэння, канец XIX – пачатак XX стагоддзя / А.Казакевіч. А. Асадчы // Палітычная сфера. – 2011. – №16–17 (1–2). – С.87 – 114.
11. Карский, Е.Ф. Белорусы: в 3 т. / Е.Ф. Карский; коммент. В.Н. Курцовой. – Минск: БелЭн, 2006. – Т. 2, кн. 2: Язык белорусского народа. – 512 с.
12. Каспяровіч, М. Віцебскі краёвы слоўнік: (матар'ялы). – Віцебск, 1927. – Факсімільнае выданне: Менск, 2011. – 371 с.
13. Киклевич, А.К. Польский язык. Практический курс / А.К. Киклевич, А.А. Кожина. – Минск: ТетраСистемс, 2000. – 320 с.
14. Кузняцоўскі раён // Вікіпедыя: Свабодная энцыклапедыя [Электронны рэсурс]. – 2011. – Рэжым доступа: http://be.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%83%D0%B7%D0%BD%D1%8F%D1%86%D0%BE%D1%9E%D1%81%D0%BA%D1%96_%D1%80%D0%B0%D1%91%D0%BD. – Дата доступа: 28.03.2014.
15. Лёсік, Я. Сынтакс беларускае мовы / Я. Лёсік. – Выд. другое, пераробл. – Менск, 1926.
16. Мова «Нашай Нівы» (1906–1915). Варыянтнасць. Сінанімія / В.П. Лемцюгова [і інш.]. – Мінск: Беларус. навука, 2005. – 303 с.
17. Панюціч, К.М. З лексікі гаворак Ушаччыны / К.М. Панюціч // Беларуская дыялекталогія: матэрыялы і даследаванні: зб. навук. артыкулаў / НАН Беларусі; Ін-т мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы. – Вып.1. – Мінск: Беларус. навука, 2010. – С.47 – 56.
18. Панюціч, К.М. З лексікі гаворак Ушаччыны / К.М. Панюціч // Беларуская дыялекталогія: матэрыялы і даследаванні: зб. навук. артыкулаў / НАН Беларусі; Ін-т мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы. – Вып.2. – Мінск: Беларус. навука, 2012. – С.44–50.
19. Сіроцінскі раён // Вікіпедыя: Свабодная энцыклапедыя [Электронны рэсурс]. – 2013. – Рэжым доступа: http://be.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%96%D1%80%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BD%D1%81%D0%BA%D1%96_%D1%80%D0%B0%D1%91%D0%BD. – Дата доступа: 28.03.14.
20. Слоўнік беларускай мовы: Арфаграфія. Арфаэпія. Акцэнтацыя. Словазмяненне / Ін-т мовазнаўства АН БССР; пад рэд. М.В. Бірылы. – Мінск: БелСЭ, 1987. – 903 с.
21. Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: у 5 т. / [Уклад. Ю.Ф. Мацкевіч, А.І. Грынавецкене, Я.М. Рамановіч і інш.; рэд. Ю.Ф. Мацкевіч]. – Мінск, 1980. – 5 т.
22. Студзенка, Т. «Наша Ніва» (1906–1915) і яе чытач: вопыт яднання / Т. Студзенка // Беларуская думка. – 2010. – №10. – С.110 – 115.

МОВАЗНАЎСТВА І ДЫЯЛЕКТАЛОГІЯ

23. Суражскі раён // Вікіпедыя: Свабодная энцыклапедыя [Электронны рэсурс]. – 2013. – Рэжым доступа: http://be.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%83%D1%80%D0%B0%D0%B6%D1%81%D0%BA%D1%96_%D1%80%D0%B0%D1%91%D0%BD. – Дата доступа: 28.03.2014.
24. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т., 6 кн. / АН БССР, Ін-т мовазнаўства ; пад агул. рэд. К.К. Атраховіча (К. Крапівы). – Мінск : БелСЭ, 1977–1984. – 5 т., 6 кн.
25. Унучак, А. Наша Нива и белорусское национальное движение начала XX в. / А. Унучак // Acta humanitarica universitatis Saulensis. – 2011. – Т. 12. – С.172 – 180.
26. Ціванова, Г.К. Старая і новая беларуская літаратурная мова: адна ці дзве? / Г.К. Ціванова // Жыццём і словам прысягаючы...: да 85-годдзя прафесара М.Я. Цікоцкага: зб. навук. прац / пад агул. рэд. В.І. Іўчанкава. – Мінск: Адукацыя і выхаванне, 2007. – С.283 – 290.
27. Чудовіч, В. Формальны сынтэкс / В. Чудовіч, С. Дружылоўская. – Менск: Бел. дзярж. выд-ва, 1930. – 152 с.
28. Шуба, П.П. Тлумачальны слоўнік беларускіх прыназоўнікаў / П.П. Шуба. – Мінск: Нар. асвета, 1993. – 168 с.
29. Янковяк, М. Беларускія гаворкі ў Краслаўскім раёне Латвіі. Сацыялінгвістычнае даследаванне / М. Янковяк. – Беласток, Вільня, 2012. – 287 с.

УДК 804.0 – 4

**ОСОБЕННОСТИ СЕГМЕНТНОЙ И ПРОСОДИЧЕСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ
ИНТЕРФЕРИРОВАННОЙ ФРАНЦУЗСКОЙ РЕЧИ БЕЛОРУСОВ И РОССИЯН***канд. филол. наук, доц. И.Г. ЛЕБЕДЕВА***Полоцкий государственный университет, Новополоцк**

Сложившаяся в Беларуси двуязычная среда предполагает контактирование русского и белорусского языков. Длительный языковой контакт массового характера неизбежно сопровождается интерферентными проявлениями в фонетике, лексике и грамматике. Данный факт не всегда осознается коренным населением Беларуси, преимущественно использующим русский язык в повседневном общении, однако является немаловажным, например, при изучении иностранного языка. Традиционно принято говорить об особенностях комбинаторики слога, имеющих место в реализации белорусов, однако собственно качество иноязычного акцента русскоговорящих белорусов не изучено до настоящего времени.

Проводится сопоставительный анализ модификаций иноязычных звуков (французских), возникающих в интерферированной речи у русскоязычных белорусов Витебского региона и россиян Псковской области. Сопоставляется качество обусловленных интерференцией модификаций гласных и согласных. Описываются просодические особенности модификаций.

Принято считать, что национальные варианты стандартного произношения полинациональных языков, отличающиеся друг от друга особенностями артикуляции отдельных звуков, представляют собой национальные произносительные нормы [1]. Русский язык, являясь полинациональным, обнаруживает в реализации белорусов стертость и размытость границ кодового переключения, совмещенные свойства, присущие русскому и белорусскому языкам в пределах слога и даже звука [2]. Исследователи отмечают наличие специфических черт как сегментного, так и просодического уровней [3; 4; 5; 6].

На общенациональные черты накладываются региональные разновидности произношения. При этом максимально зависимыми от диалектальной принадлежности являются характеристики белорусских гласных в безударном слоге. Так, при недиссимилятивном аканье, распространенном на большей части Минской области, качество ударного слога на предупредный не влияет [7]. На юге Беларуси отмечаются окающие и укающие говоры, где на месте гласного [a] в безударном слоге возможна реализация [o] или [u]: да[o]вай, сна[u]пы. На большей территории Витебской области распространено диссимилятивное аканье, при котором качество слогового предупредного гласного предопределяется составом ударного слога – в предупредном слоге на месте гласного [a] реализуется редуцированный звук неполного образования, если ударный слог также содержит гласный [a]: трыва (трава), выда (вода). В группе говоров на территории Витебска, Лиозно, Городка, частично Полоцка и Шумилино в безударном слоге отмечается качественная редукция гласных [i] и [ы], и гласных [a] и [э]: лі[l^ʲ]са, пы[ʲ]тацца, вя[v^ʲ]сна, тэ[ts^ʲ]ле[l^ʲ]грама [8]. Как видно из примеров, редукция двух последних гласных наблюдается в безударных слогах с мягкими согласными.